

МЕТРОПОЛІЙНІ ФУНКЦІЇ ОСНОВНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ УКРАЇНИ: ОЦІНКА РІВНЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Синютка Олег Михайлович

Окреслено ієрархічно-функціональну структуру основних регіональних центрів України. Надано оцінку ступеня реалізації їх метрополійних функцій у спосіб розрахунку інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій міста-метрополії. Запропоновано рейтингування основних регіональних центрів України за рівнем реалізації метрополійних функцій, яке засвідчило їх сучасний стан та надало змогу визначити перспективні напрями розвитку метрополійних функцій міст і потенційні можливості підвищення їх функціонального статусу в майбутньому.

Ключові слова: місто-метрополія, метрополійна функція, метрополійна область, ідентифікація функцій, класифікація метрополій.

У сучасних умовах великі міста дедалі частіше стають самостійними гравцями на міжнародній арені. Їм вдається успішно налагоджувати безпосередній зв'язок між собою, а також з іншими учасниками міжнародного співтовариства, розширювати власний вплив і взаємодію з партнерами у процесі пошуку й залучення ресурсів для свого розвитку далеко за межами національної території, а часом – охоплювати терени всього світу.

Розміщення та функціонування у регіоні чи країні міських центрів з високим функціональним статусом – метрополійних міст – у сучасних умовах є міцним підґрунтям для дієвого функціонування «точок зростання», які виконують роль головних каталізаторів ефективного соціально-економічного розвитку як на локальному, так і на регіональному й міжнародному рівнях [1]. Нині великі міста на теренах України можна класифікувати як «точки зростання» територіального розвитку країни, адже саме у великих містах відбувається:

- виробництво основної частини національного продукту, крім того, вони є центрами конкурентоспроможної промисловості, високих промислових і гуманітарних технологій, донорами регіональних та національних бюджетів;
- прийняття стратегічно важливих для країни рішень, знакові політичні події;
- концентрація основних інформаційних та управлінських ресурсів, людського й культурного капіталу, з огляду на яку може проектуватися майбутній розвиток усієї країни;
- формування й розвиток сучасної міської культури, без якої неможливий перехід до постіндустріальної фази цивілізаційного розвитку;
- концентрація ділової та інтелектуальної активності;
- розвиток транспортної, телекомунікаційної й фінансової інфраструктури [2].

Основні проблеми та перспективні напрями розвитку міст досліджувалися в працях таких українських і закордонних науковців, як В. Баб'яєв, О. Бойко-Бойчук, Ф. Бродель, П. Вельтца, А. Гранберг, В. Джаман, А. Доценко, О. Дружинін, Ф. Заставний, В. Наконечний, Б. Посацький, С. Сассен, С. Саханенко, О. Топчів, І. Чикаренко, Дж. Фрідман, О. Шаблій та ін. Теоретичні і практичні аспекти метрополізаційних процесів та метрополійних функцій міст були предметом наукового інтересу таких науковців, як М. Кастельс, П. Кюкс, К. Аксьонов, І. Бистряков, О. Вендіна, М. Габрель, В. Городяненко, О. Грицай, О. Денисенко, В. Нудельман, Т. Мазур, Т. Марковські, Т. Маршал, Г. Підгрушний, Л. Шевчук, М. Мельник, С. Шульц, С. Щеглюк та ін.

Попри очевидні здобутки визнаних науковців у даному науковому напрямі, необхідно зазначити, що в сучасних наукових дослідженнях недостатньо уваги приділяється процесу ідентифікації та оцінювання метрополійних функцій регіональних центрів, досі не сформовано комплексної методики оцінювання ступеня їх реалізації та спектра поширення у просторі.

Мета статті – рейтингування найбільших міст України за рівнем реалізації метрополійних функцій на основі результатів розрахунку інтегрального індексу розвитку ідентифікованих метрополійних функцій міста-метрополії на прикладі регіональних центрів України, а також формування комплексу рекомендацій для інтенсифікації процесу розвитку та реалізації широкого спектра метрополійних функцій великих міст України і створення передумов для становлення їх як метрополій вищого рівня.

Нині на теренах України можна виділити 6 великих міст, які реалізують достатній спектр розвинених і сильних просторово-метрополій-

них функцій, що дають можливість кваліфікувати їх як міста-метрополії. До таких, на нашу думку, належать міста Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк і Львів. Статистичні параметри саме цих міст стали основою для комплексного оцінювання рівня реалізації метрополійних функцій великих міст-метрополій України в період 2005–2013 рр.

У межах оцінювання рівня реалізації метрополійних функцій великих міст України, а також у результаті ідентифікації ієрархічно-функціональної структури міста-метрополії нами було визначено спектр метрополійних функцій міста-метрополії, який включає 14 функцій. Вони поділені на 5 функціональних зон, до кожної з яких входять від 2 до 4 компонентів. Зокрема, до складу визначених функціональних зон, які включають близькі за характером реалізації метрополійні функції, входять [3]:

- 1) адміністративно-політична (адміністративна та політична метрополійні функції);
- 2) економічна (господарська, фінансова та інвестиційна метрополійні функції);
- 3) інноваційно-креативна (освітня, наукова та інноваційна метрополійні функції);
- 4) комунікаційна (транспортна та логістична метрополійні функції);
- 5) культурно-інформаційна (культурна, духовна, туристична та інформаційна метрополійні функції).

Вибір детермінуючих параметрів для кожної з метрополійних функцій великих міст України дав можливість сформувати інформаційну базу даних, яка охоплює статистичні значення вибраних параметрів оцінювання рівня реалізації метрополійних функцій кожного із 6 проаналізованих великих міст у проміжок часу 2005–2013 рр. Під рівнем реалізації метрополійних функцій кожного з проаналізованих великих міст ми розуміємо масштаби розвитку вибраного детермінуючого параметра.

Наступним етапом у процесі оцінювання рівня реалізації метрополійних функцій великих міст України стало окреслення їх ієрархічної структури та можливого діапазону впливу, яке було зроблено у спосіб формування класифікаційних матриць метрополійних функцій кожного великого міста. На підставі детального оцінювання повного спектра ідентифікованих у великих містах метрополійних функцій за кожним із 4 секторів економіки з пріоритетністю метрополійних функцій вищого рівня просторового поширення було визначено загальний ієрархічний рівень 6 міст-метрополій України у 2013 р.

Єдиним українським містом, яке можна віднести до світової метрополійної мережі, є Київ. Рівень реалізації функцій, їх різноманітність і масштаб вияву, зафіксовані в м. Києві, дають змогу класифікувати його як найбільше місто-метрополію на теренах України, а також як регіональну метрополію в межах європейської метрополій-

ної мережі. З моменту проголошення незалежності України завдяки столичному статусу і високоактивному соціальному середовищу, готовому до реалізації нових функцій, у м. Києві вдалося сконцентрувати адміністративні, організаційно-управлінські, соціально-культурні, фінансово-економічні та інноваційно-інвестиційні функції. У міжнародному рейтингу «Європейські міста та регіони майбутнього 2012/2013», який провів британський журнал *FDI Magazine*, спеціальний підрозділ корпорації *The Financial Times*, у номінації «Економічно ефективні міста майбутнього Східної Європи» з-поміж великих міст Київ посів 7-ме місце, а в номінації «Людські ресурси» – 5-те. Разом із Москвою та Санкт-Петербургом Київ є основою метрополітарної субмережі, під впливом якої перебуває значна частина Східної Європи [4].

Натомість рівень розвитку та реалізації метрополійних функцій в інших 5 найбільших містах України є недостатньо високим для класифікації їх як регіональних метрополій у складі європейської метрополійної мережі. Проте в межах України ці міста (Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Донецьк і Львів) реалізують достатній спектр метрополійних функцій з відповідним масштабом їх вияву, аби кваліфікуватися як метрополії локального рівня.

На наступному етапі оцінювання ступеня реалізації метрополійних функцій великих міст України розраховано інтегральний індекс реалізації метрополійних функцій міста-метрополії як узагальнений індикатор рівня реалізації метрополійних функцій міста-метрополії [3] (рис. 1).

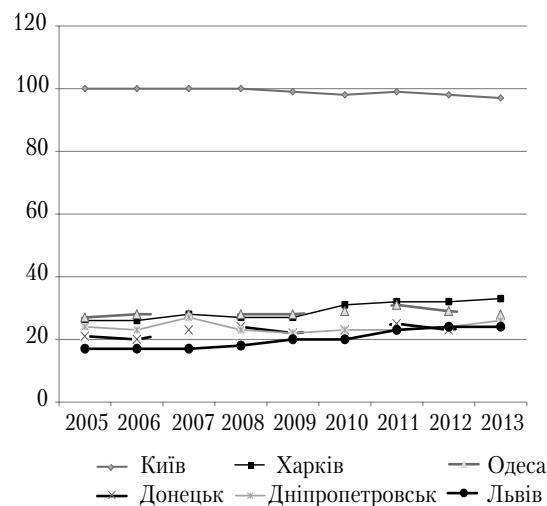

Рис. 1. Інтегральний індекс реалізації метрополійних функцій великих міст України у 2005–2013 рр.

До його складу включено набір детермінуючих параметрів за всіма функціональними елементами міста-метрополії, які в агрегованому стані дали змогу визначити загальний рівень

реалізації та масштаб розвитку всіх визначених нашим дослідженням метрополійних функцій для кожного окремого міста-метрополії в Україні впродовж 2005–2013 рр.

Підсумкове значення інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій міста-метрополії для кожного з досліджених великих міст України відображається сумою стандартизованих значень ступеня реалізації кожної з ідентифікованих метрополійних функцій. Величина інтегрального індексу перебуває в діапазоні від 1 до 100, де значенню 1 відповідає мінімальний рівень реалізації окремої метрополійної функції, натомість значенню 100 відповідає найвищий рівень реалізації метрополійної функції та найширший масштаб поширення поміж усіх досліджених об'єктів.

Аналіз результатів розрахунку інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій великих міст України свідчить про таке.

1. Беззаперечне домінування столиці України – м. Києва – за рівнем розвитку, реалізації та масштабом вияву всіх ідентифікованих метропо-

Таблиця 1

Результати розрахунку інтегрального індексу реалізації метрополійних функцій великих міст України у 2005–2013 рр.*

Роки	Місто					
	Київ	Харків	Одеса	Донецьк	Дніпропетр.	Львів
2005	100,0	25,0	27,0	21,0	24,0	17,0
2006	100,0	25,0	28,0	20,0	23,0	17,0
2007	100,0	27,0	28,0	22,0	26,0	17,0
2008	100,0	26,0	28,0	23,0	23,0	18,0
2009	99,0	26,0	28,0	22,0	22,0	20,0
2010	98,7	30,5	29,0	22,6	23,3	20,5
2011	99,0	32,0	31,5	26,0	23,8	23,3
2012	98,6	32,2	29,3	23,3	24,8	24,6
2013	97,5	32,5	29,0	26,0	26,0	24,4

* Джерело: авторська розробка.

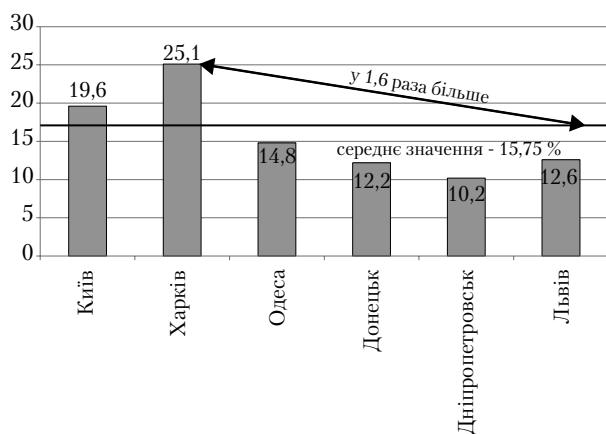

Рис. 2. Рівень реалізації інноваційної метрополійної функції великих міст України у 2013 р. (детермінуючий параметр – питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %)

лійних функцій в аналізованому періоді. Середній рівень реалізації метрополійних функцій у м. Києві протягом аналізованого періоду перевищив аналогічний показник інших 5 великих міст у середньому в 4 рази. Хоча варто зазначити, що за проміжок часу з 2009 по 2013 р. Київ не продемонстрував максимального показника. Це пов'язано з незначною перевагою м. Харкова в рівні реалізації інноваційної метрополійної функції у 2010 р. та 2012–2013 рр. (рис. 2), а також м. Одеси в рівні реалізації логістичної метрополійної функції у 2009–2013 рр. (рис. 3);

2. Виокремлення групи з 4 великих міст, рівень реалізації метрополійних функцій яких перебував у близькому діапазоні значень (21–27 балів у 2005 р., 22–28 балів у 2009 р. і 26–32,5 бала у 2013 р.). До складу цієї групи увійшли 2 чинні міста-мільйонники – Харків та Одеса, а також 2 міста, які зовсім нещодавно втратили такий статус, – Дніпропетровськ і Донецьк. Своєю чергою в межах цієї групи великих міст чітко простежується розподіл на дві підгрупи міст, розмір значень яких перебуває в полярних частинах діапазону. Перша підгрупа включає міста Харків та Одесу, рівень реалізації метрополійних функцій яких в аналізованому періоді становив у середньому 28,5 і 28,6 бала відповідно.

Друга підгрупа включає міста Дніпропетровськ та Донецьк, рівень реалізації метрополійних функцій яких в аналізованому періоді становив у середньому 24 і 22,9 бала відповідно. Порівняно вищий загальний рівень м. Харкова

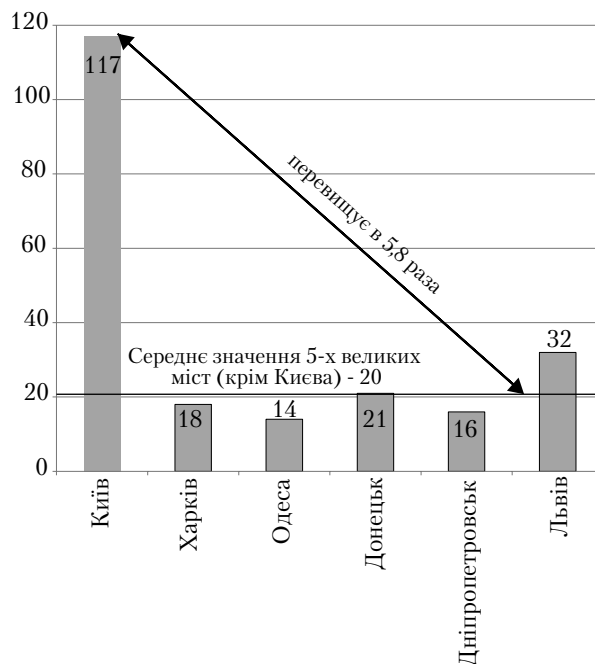

Рис. 3. Рівень реалізації транспортної метрополійної функції великих міст України у 2013 р. (детермінуючий параметр – кількість міжнародних і внутрішніх авіасполучень, од.)

та м. Одеси можна пояснити домінуванням цих міст за рівнем реалізації окремих метрополійних функцій (інноваційна функція – м. Харків, логістична функція – м. Одеса), а також одними з найвищих рівнями реалізації (після м. Києва) значної частини метрополійних функцій (наукова й освітня функції – м. Харків, політична та логістична – м. Одеса);

3. Найнижчий рівень реалізації метрополійних функцій поміж 6 великих міст України спостерігався в єдиному метрополійному центрі західної частини нашої держави – у м. Львові. У середньому протягом 2005–2013 рр. рівень реалізації метрополійних функцій Львова становив 20,2 бала, що майже в 5 разів менше за рівень Києва та майже в 1,5 раза менше за рівень Харкова й Одеси. Найменше за чисельністю населення та промисловим потенціалом поміж усіх досліджених великих міст, м. Львів досягло високого рівня розвитку та реалізації окремих метрополійних функцій (туристична і транспортна функції – ліпший результат після Києва, а також політична функція – поступився Києву та Одесі) і достатнього рівня реалізації та масштабу вияву інших ідентифікованих метрополійних функцій, аби володіти статусом метрополійного міста локального рівня.

4. Усі великі міста, за винятком Києва, в аналізованому періоді продемонстрували переважно позитивний темп зростання загального рівня реалізації метрополійних функцій. Так, найбільший середній темп зростання спостерігався у Львові і становив 4,7 бал. пункту за рік, у Харкові та Донецьку – 3,5 і 3,1 бал. пункту за рік відповідно, у Дніпропетровську та Одесі – 1,3 і 1 бал. пункту за рік відповідно. У Києві у 2005–2013 рр. зареєстровано незначне зниження середньорічного рівня реалізації метрополійних функцій від абсолютного показника на 0,3 бал. пункту.

Висновки

На нашу думку, з метою інтенсифікації процесу розвитку й реалізації широкого спектра метрополійних функцій великими містами України та створення передумов для становлення їх як метрополій вищого рівня доцільно:

- у м. Києві активізувати передусім розвиток інноваційної та логістичної метрополійних функцій, які єдині з 14 ідентифікованих метрополійних функцій не мали абсолютного рівня реалізації за результатами оцінювання рівня їх реалізації з-поміж найбільших міст України. Це можливо завдяки стимулюванню розвитку наявної мережі технопарків з її подальшим кількісним та якісним розширенням, а також усебічній, особливо державній, підтримці інноваційно-активних бізнес-структур – для інноваційної функції; активізації розвитку транспортно-логістичної системи міста завдяки розбудові високоякісної транспортної та логістичної інфраструктури, яка б задовольняла потреби зростаю-

чих товаропотоків. З метою підвищення міжнародного статусу м. Києва необхідно активізувати адміністративну, туристичну й інформаційну метрополійні функції у спосіб створення максимально сприятливих умов для розміщення штаб-квартир впливових міжнародних організацій, для внутрішнього та міжнародного туризму, а також для збільшення обсягу різнопланової інформації про місто у світовому інформаційному просторі;

- у м. Харкові пріоритетним має стати подальший активний розвиток інноваційно-креативної функціональної зони як найбільш розвинутої та динамічної в місті. Це сприятиме зміцненню й підвищенню статусу міста як провідного центру наукових досліджень, освіти та інноваційної діяльності не лише в Україні, а й поза її межами. Подальший розвиток інноваційно-креативної функціональної зони завдяки широкому впровадженню сучасних технологій і формуванню сприятливого середовища для розвитку може мати позитивний вплив на зростання рівня реалізації інших метрополійних функцій Харкова, з-поміж яких особливу увагу слід звернути на активізацію адміністративної, політичної, культурної та інформаційної метрополійних функцій, оскільки вони мають порівняно незначні масштаби вияву, навіть для локальної метрополії. Суттєвої інтенсифікації потребують і транспортна і фінансова функції, аби привести рівень їх реалізації у відповідність до транспортного й фінансово-економічного потенціалу міста;

- з метою утвердження м. Одеси як локальної метрополії на теренах України на даному етапі розвитку варто сконцентруватися на активізації таких пріоритетних для міста функціональних зон, як транспортно-логістична та культурно-інформаційна. Інтенсифікація їх розвитку можлива завдяки формуванню потужного портово-логістичного центру на основі великих портів Одещини і його подальшому ефективному розвитку та функціонуванню. Своєю чергою активізація комплексу функцій культурно-інформаційної зони можлива завдяки реалізації й розвитку туристично-рекреаційного та духовно-культурного потенціалу міста. Активний розвиток домінуючих метрополійних функцій може мати позитивний вплив на зростання рівня реалізації інших метрополійних функцій Одеси, поміж яких особливу увагу слід звернути на активізацію комплексу функцій з економічної та інноваційно-креативної функціональних зон, а також адміністративної метрополійної функції, рівень розвитку й реалізації яких є недостатнім як для метрополійного міста локального рівня;

- будь-які перспективи м. Донецька як локальної метрополії на теренах України на даному етапі розвитку пов'язані виключно з наслідками для соціально-економічної системи міста збройного конфлікту на сході України (в окре-

мих районах Донецької та Луганської областей, у т. ч. в м. Донецьку);

- становлення м. Дніпропетровська як метрополійного міста тісно пов'язане з подальшою активізацією розвитку комплексу функцій економічної та інноваційно-креативної функціональних зон як пріоритетних у місті. Модернізація потужного промислового комплексу міста й диверсифікація його структури завдяки створенню сучасних індустріальних парків та підвищення питомої ваги наукоємних галузей (аерокосмічної) може значно активізувати розвиток і підвищити рівень реалізації інших метрополійних функцій. Особливу увагу слід звернути на активізацію політичної, освітньої, інноваційної й транспортної метрополійних функцій, а також на комплекс функцій культурно-інформаційної зони, рівень розвитку й реалізації яких є недостатнім як для метрополійного міста локального рівня;

- становлення м. Львова як метрополійного міста тісно пов'язане з подальшою активізацією розвитку комплексу функцій культурно-інфор-

маційної та транспортно-логістичної зон, які нині є визначальними для міста. Зосереджуючи в собі потужний фінансово-промисловий, інтелектуальний, комунікаційний і туристичний потенціали, м. Львів має всі можливості в перспективі утвердитися як важливий європейський центр міжнародного й економічного співробітництва, освітній, науково-дослідний та історико-культурний осередок. Активна розбудова й модернізація туристичної та соціальної інфраструктури міста, відновлення й підтримання в належному стані історичних об'єктів та пам'яток сприятимуть процесу інтенсифікації розвитку комплексу туристичних індустрій Львова і, як наслідок, рівня розвитку та реалізації комплексу функцій культурно-інформаційної зони. Перспективними напрямками розвитку, які можуть сприяти зростанню рівня реалізації інноваційної та логістичної метрополійних функцій, є транспортно-логістичний сектор і сектор інформаційно-комунікаційних технологій (ІТ).

Список використаних джерел

1. Денисенко О. О. Метрополізація як процес територіальної організації суспільства / О. О. Денисенко // Український географічний журнал. – 2008. – № 2. – С. 40–46.
2. Бабаєв В. М. Управління великим містом: теоретичні і прикладні аспекти : монографія / В. М. Бабаєв // Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2010. – 307 с.
3. Синютка О. М. Концептуальні підходи до оцінки розвитку метрополійних функцій регіональних центрів / О. М. Синютка // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 38–48.
4. Денисенко О. О. Процеси метрополізації та перспективи їх розвитку в Україні : автореф. дис. ... к. геогр. н. : спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / О. О. Денисенко. – К., 2010. – 24 с.